

K O M U N I K A T
Z O M B A D A Ń

Warszawa, marzec 2010

www.cbos.pl ● sekretariat@cbos.pl

BS/29/2010

ZAUFANIE SPOŁECZNE

Znak jakości przyznany CBOS przez Organizację Firm Badania Opinii i Rynku
3 października 2008 roku

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Żurawia 4a, 00-503 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

- ▶ Stosunki między ludźmi, których łączy pokrewieństwo, znajomość, wspólna praca, sąsiedztwo czy też więzi parafialne, niezmiennie opierają się na zaufaniu. Jest ono na ogół tym powszechniejsze i silniejsze, im bliższe relacje wiążą badanych z omawianymi grupami – najczęściej obdarzana jest nim najbliższa rodzina, a następnie, znajomi, dalsi krewni, współpracownicy oraz sąsiedzi, przedstawiciele parafii i lokalni społecznicy. Co jednak istotne, o ile zaufanie do najbliższej rodziny jest zazwyczaj nieograniczone, o tyle w przypadku pozostałych relacji charakteryzuje się pewną zachowawczością.

- ▶ Pomimo dość dużego zaufania Polaków w sferze prywatnej, a więc w stosunku do rodziny, znajomych, sąsiadów, proboszcza czy lokalnych działaczy społecznych, ogólnie rzecz biorąc, respondenci opowiadają się raczej za zachowaniem ostrożności w stosunkach z innymi ludźmi (72%) niż za zbytnią otwartością na nieznanym. O tym, że większości ludzi można ufać, jest przekonany obecnie – tak jak przed dwoma laty – tylko co czwarty ankietowany (26%).

- ▶ Filozofia ograniczonego zaufania w relacjach z innymi w coraz większym stopniu dotyczy również instytucji i organizacji funkcjonujących w społeczeństwie. Zaufanie w sferze publicznej jest wprawdzie wciąż – jak się wydaje – dość wysokie, jednak istotnie niższe niż jeszcze dwa lata temu. W porównaniu z sytuacją z 2008 roku najwięcej straciły w tym wymiarze takie instytucje jak rząd (spadek zaufania o 25 punktów), telewizja (spadek o 20 punktów), parlament (spadek o 18 punktów), gazety (spadek o 17 punktów), sądy (spadek o 15 punktów), partie polityczne (spadek o 14 punktów), a także Unia Europejska, władze lokalne oraz związki zawodowe (po 13%). Szczególnie dużym zaufaniem Polaków cieszą się niezmiennie organizacje charytatywne. Zdecydowana większość badanych ufa Wielkiej Orkiestrze Świątecznej Pomocy (88%), Caritasowi (82%) i PCK (78%).

Pomimo wzrastającego przekonania o efektywności i potrzebie wspólnego działania na rzecz społeczności lokalnych i osób potrzebujących¹ oraz pozytywnych symptomów świadczących o zaangażowaniu Polaków w działalność grup i stowarzyszeń o charakterze społecznym², trudno jeszcze mówić o silnym społeczeństwie obywatelskim w Polsce. Społeczne zaangażowanie – czy to w ramach organizacji obywatelskich, czy też poza nimi – wykazuje zaledwie nieco ponad jedna trzecia ogółu dorosłych mieszkańców naszego kraju (36%)³.

Kluczową kwestią w budowaniu społeczeństwa, opartego na samoorganizacji obywateli i podejmowaniu przez nich działań w celu współtworzenia swoich społeczności lokalnych oraz wspólnego rozwiązywania problemów społecznych, wydaje się zaufanie. Po raz kolejny postanowiliśmy zatem ustalić poziom zaufania Polaków w sferze prywatnej i publicznej oraz zbadać, w jakim stopniu zaufanie społeczne sprzyja otwartości na problemy innych oraz gotowości do wspólnego działania⁴.

ZAUFIANIE W SFERZE PRYWATNEJ

Polacy – jak się okazuje – w zdecydowanej większości (96%) ufają swojej najbliższej rodzinie, a także znajomym (90%), dalszym krewnym (87%) oraz współpracownikom (84%). O ile jednak zaufanie do rodziców, dzieci czy współmałżonków wyrażane jest zwykle bez wahania (80% odpowiedzi „zdecydowanie mam zaufanie”), o tyle w przypadku dalszej rodziny czy – tym bardziej – znajomych oraz współpracowników dominują odpowiedzi umiarkowane („raczej mam zaufanie” – odpowiednio 51%, 68% i 66%). Nieograniczone zaufanie do swojej dalszej rodziny ma 36% ankietowanych, do znajomych – 22%, a do współpracowników – 18%.

¹ Zob. komunikat CBOS „Działalność społeczna Polaków”, styczeń 2010 (oprac. R. Boguszewski).

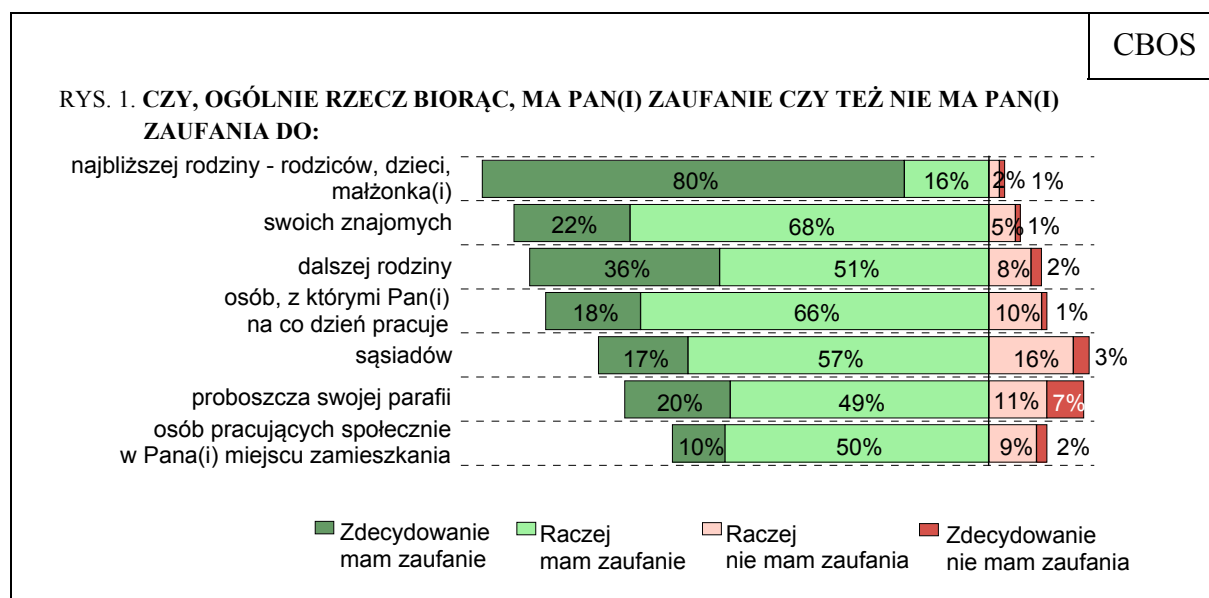
² Zob. komunikat CBOS „Aktywność Polaków w organizacjach obywatelskich w latach 1998–2010”, luty 2010 (oprac. R. Boguszewski).

³ Tamże.

⁴ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (236) zrealizowano w dniach 7–13 stycznia 2010 roku na liczącej 1052 osoby reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

Trzy czwarte dorosłych Polaków ufa raczej (57%) lub zdecydowanie (17%) swoim sąsiadom, a ponad dwie trzecie – proboszczowi swojej parafii (raczej 49% i całkowicie 20%). Stosunkowo najmniejszą ufnością badani darzą osoby pracujące społecznie w ich miejscu zamieszkania – ufa im 60%, z czego jedynie co dziesiąty (10%) w sposób zdecydowany. Znaczna część respondentów (29%) ma problem z określeniem poziomu zaufania do lokalnych społeczników, co najprawdopodobniej wynika z nieznanymi takich osób.

Jeżeli chodzi o deklarowaną nieufność, stosunkowo najczęściej dotyczy ona sąsiadów (w tym przypadku odpowiedzi „raczej nie mam zaufania” i „zdecydowanie nie mam zaufania” stanowią w sumie 19%), proboszcza (18%), a także – w mniejszym stopniu – współpracowników oraz osób zaangażowanych społecznie na rzecz lokalnej społeczności (po 11%).

* Pominięto odpowiedzi „trudno powiedzieć”

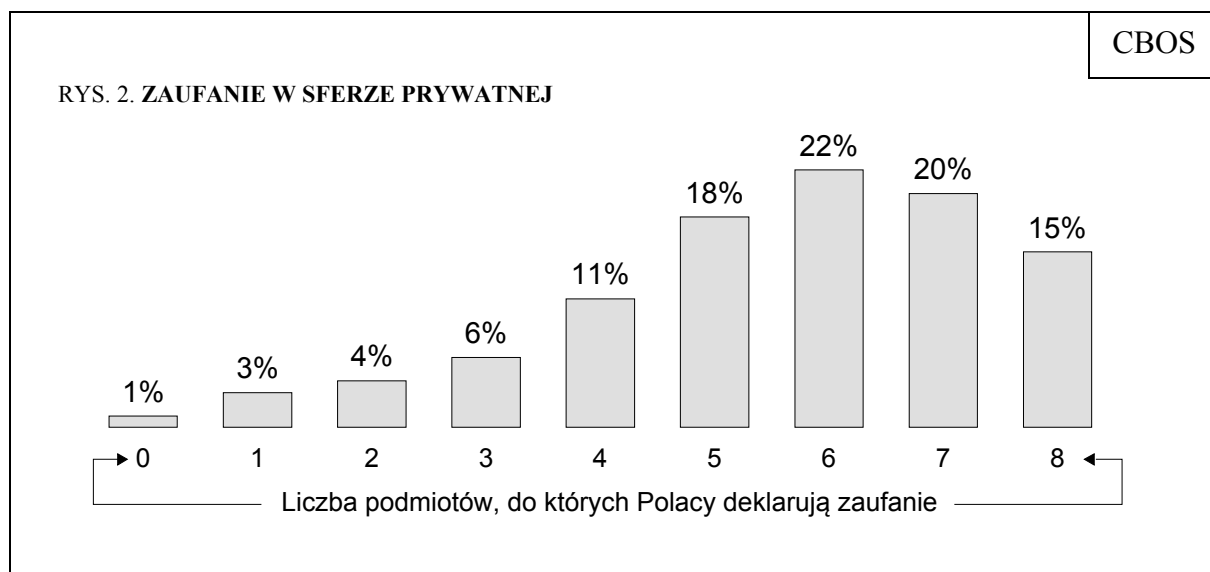
Z porównania danych z lat 2002–2010 wynika, że poziom zaufania w sferze prywatnej jest w miarę stabilny. Odnotowywane różnice są minimalne i raczej nie wskazują na jakiś określony trend. Można zatem przyjąć, że stosunki między ludźmi, których łączy pokrewieństwo, znajomość, wspólna praca, sąsiedztwo czy też więzi parafialne, niezmiennie opierają się na zaufaniu. Jest ono na ogół tym powszechniejsze i silniejsze, im bliższe relacje wiążą badanych z omawianymi grupami – najczęściej obdarzana jest nim najbliższa rodzina, a następnie znajomi, dalsi krewni, współpracownicy, sąsiedzi, przedstawiciele parafii i lokalni społecznicy. Co jednak istotne, o ile zaufanie do najbliższej rodziny jest zazwyczaj nieograniczone, o tyle w przypadku pozostałych relacji charakteryzuje się pewną

zachowawczością. Prawidłowości te są charakterystyczne dla niemal wszystkich grup społeczno-demograficznych (zob. tabele aneksowe).

Tabela 1

Czy, ogólnie rzecz biorąc, ma Pan(i) zaufanie czy też nie ma Pan(i) zaufania do:	Wskazania respondentów według terminów badań									
	I 2002		I 2004		I 2006		I 2008		I 2010	
	w procentach									
◆ najbliższej rodziny – rodziców, dzieci, małżonka(i)										
Zdecydowanie mam zaufanie	84	97	86	98	90	99	81	99	80	96
Raczej mam zaufanie	13		12		9		18		16	
Raczej nie mam zaufania	2	2	1	1	1	1	1	1	2	3
Zdecydowanie nie mam zaufania	0		0		0		0		1	
Trudno powiedzieć	1	1	1	1	0	0	0	0	1	1
◆ dalszej rodziny										
Zdecydowanie mam zaufanie	42	86	47	87	40	88	38	90	36	87
Raczej mam zaufanie	44		40		48		52		51	
Raczej nie mam zaufania	10	11	8	10	8	10	7	8	8	10
Zdecydowanie nie mam zaufania	1		2		2		1		2	
Trudno powiedzieć	3	3	3	3	2	2	2	2	3	3
◆ swoich znajomych										
Zdecydowanie mam zaufanie	-	-	-	-	25	89	20	88	22	90
Raczej mam zaufanie	-		-		-		64		68	
Raczej nie mam zaufania	-	-	-	-	6	7	7	7	5	6
Zdecydowanie nie mam zaufania	-		-		-		1		0	
Trudno powiedzieć	-	-	-	-	4	4	5	5	4	4
◆ osób, z którymi Pan(i) na co dzień pracuje*										
Zdecydowanie mam zaufanie	24	82	26	79	20	80	21	85	18	84
Raczej mam zaufanie	58		53		60		64		66	
Raczej nie mam zaufania	8	11	10	13	13	15	9	10	10	11
Zdecydowanie nie mam zaufania	3		3		2		1		1	
Trudno powiedzieć	7	7	8	8	5	5	5	5	5	5
◆ sąsiadów										
Zdecydowanie mam zaufanie	20	72	26	74	20	75	16	76	17	74
Raczej mam zaufanie	52		48		55		60		57	
Raczej nie mam zaufania	18	21	15	19	17	20	17	20	16	19
Zdecydowanie nie mam zaufania	3		4		3		3		3	
Trudno powiedzieć	7	7	7	7	5	5	4	4	7	7
◆ proboszcza swojej parafii										
Zdecydowanie mam zaufanie	-	-	-	-	-	-	21	72	20	69
Raczej mam zaufanie	-		-		-		-		51	
Raczej nie mam zaufania	-	-	-	-	-	-	9	14	11	18
Zdecydowanie nie mam zaufania	-		-		-		-		5	
Trudno powiedzieć	-	-	-	-	-	-	14	14	13	13
◆ osób pracujących społecznie w Pana(i) miejscu zamieszkania										
Zdecydowanie mam zaufanie	-	-	-	-	-	-	-	-	10	60
Raczej mam zaufanie	-		-		-		-		-	
Raczej nie mam zaufania	-	-	-	-	-	-	-	-	9	11
Zdecydowanie nie mam zaufania	-		-		-		-		-	
Trudno powiedzieć	-	-	-	-	-	-	-	-	29	29
* Opinie pracujących w pełnym lub niepełnym wymiarze czasu, a także dorywczo (N=505)										

Sumaryczny wskaźnik zaufania w sferze prywatnej potwierdza, że Polacy raczej ufają osobom z najbliższego kręgu. Średnia w tym względzie mierzona na skali od 0 do 8 wyniosła 5,58. Na osiem podmiotów, które złożyły się na wymiar prywatny, zaufanie do wszystkich zadeklarowało 15% ankietowanych, do siedmiu – 20%, do sześciu – 22%, a do pięciu – 18%. Co czwarty respondent (25%) ufa mniej niż pięciu podmiotom, z czego jedynie co setny (1%) nie ma zaufania do żadnego z nich.

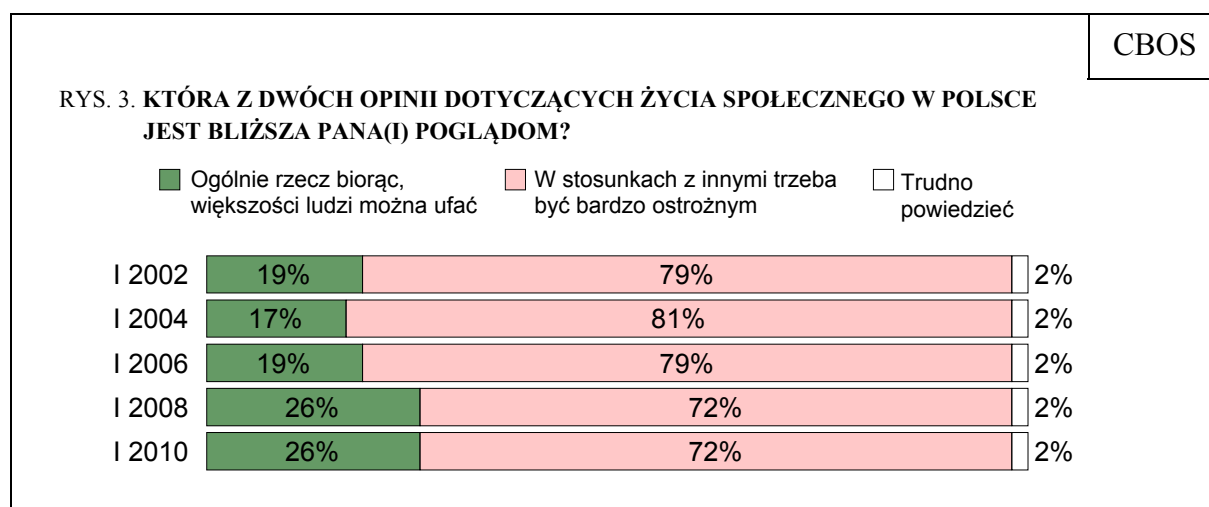
Z analizy średnich wynika, że najwyższym zaufaniem w sferze prywatnej charakteryzują się prywatni przedsiębiorcy (ich średnia wynosi 6,38); osoby o najwyższych dochodach *per capita* (6,11); kadra kierownicza oraz specjaliści z wyższym wykształceniem (6,10); pracownicy usług (6,09), a także osoby regularnie (raz na tydzień) praktykujące religijnie (6,01). Stosunkowo najniższy poziom zaufania w wymiarze prywatnym wykazują osoby w ogóle niepraktykujące religijnie (ich średnia wynosi 4,54); bezrobotni (4,61); badani źle oceniający warunki materialne swoich gospodarstw domowych (4,80) oraz renciści (4,91).

Tabela 2

Cechy społeczno-demograficzne	Średni wskaźnik zaufania w sferze prywatnej mierzony na skali 0-8	Odchylenie standardowe
	Ogółem	
Płeć	5,58	1,84
Mężczyźni	5,71	1,84
Kobiety	5,46	1,84
Wiek		
Od 18 do 24 lat	5,68	1,51
25 – 34	5,63	1,83
35 – 44	5,86	1,88
45 – 54	5,59	1,98
55 – 64	5,26	2,06
65 lat i więcej	5,49	1,66
Miejsce zamieszkania		
Wieś	5,69	1,84
Miasto do 20 tys.	5,58	1,86
20 – 100 tys.	5,57	1,88
101 – 500 tys.	5,55	1,85
501 tys. i więcej mieszkańców	5,29	1,76
Wykształcenie		
Podstawowe	5,27	1,88
Zasadnicze zawodowe	5,36	2,03
Średnie	5,82	1,69
Wyższe	5,90	1,66
Grupa społeczno-zawodowa (pracujący)		
Kadra kierownicza, specjaliści z wyższym wykształceniem	6,10	1,90
Średni personel, technicy	5,75	1,89
Pracownicy administracyjno-biurowi	5,82	1,85
Pracownicy usług	6,09	1,68
Robotnicy wykwalifikowani	5,82	1,85
Robotnicy niewykwalifikowani	5,51	1,95
Rolnicy	5,86	1,89
Pracujący na własny rachunek	6,38	1,41
Bierni zawodowo		
Renciści	4,91	2,05
Emeryci	5,43	1,70
Uczniowie i studenci	5,52	1,33
Bezrobotni	4,61	1,87
Dochody na jedną osobę w gospodarstwie domowym		
Do 500 zł	5,29	1,91
501 – 750 zł	5,82	1,84
751 – 1000 zł	5,54	1,84
1001 – 1500 zł	5,76	1,75
Powyżej 1500 zł	6,11	1,66
Ocena warunków materialnych gospodarstwa domowego		
Złe	4,80	2,22
Średnie	5,47	1,82
Dobre	5,95	1,63
Uczestnictwo w praktykach religijnych		
Kilka razy w tygodniu	5,78	1,66
Raz w tygodniu	6,01	1,63
1-2 razy w miesiącu	5,37	1,85
Kilka razy w roku	5,21	2,12
W ogóle nie uczestniczy	4,54	1,73
Poglądy polityczne		
Lewica	5,56	1,90
Centrum	5,74	1,77
Prawica	5,87	1,76
Trudno powiedzieć	4,89	1,87

ZAUFANIE DO OSÓB SPOZA NAJBLIŻSZEGO OTOCZENIA

Pomimo dość dużego zaufania Polaków w sferze prywatnej, a więc do rodziny, znajomych, sąsiadów, proboszcza czy lokalnych działaczy społecznych, ogólnie rzecz biorąc, respondenci opowiadają się raczej za zachowaniem ostrożności w stosunkach z innymi ludźmi (72%) niż za zbytnią otwartością na nieznanym. Przekonanie, że większości ludzi można ufać, wyraża obecnie – tak jak przed dwoma laty – tylko 26% ankietowanych. Jest to, mimo wszystko, i tak wyższy odsetek niż odnotowane w latach 2002–2006.

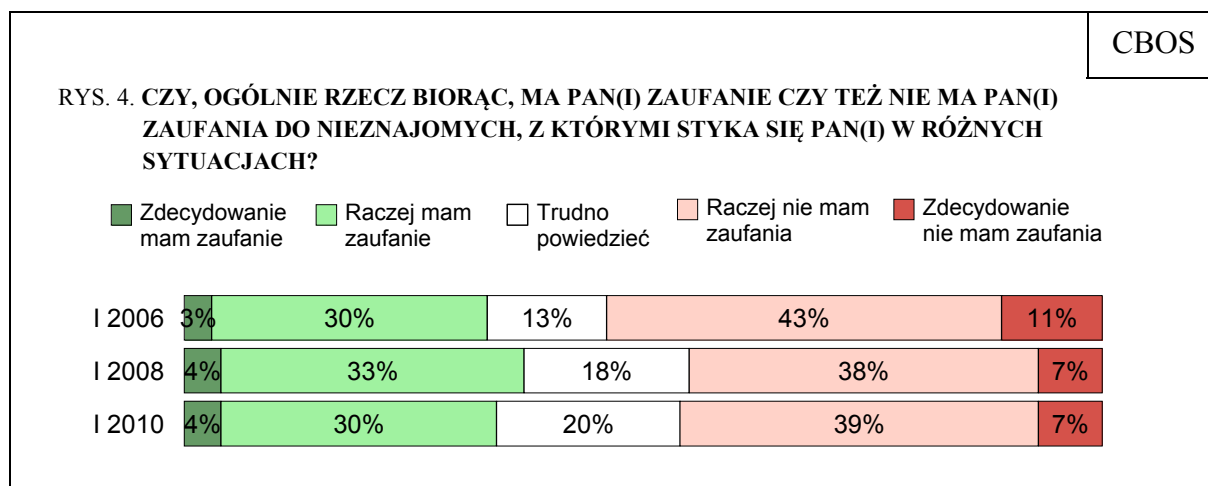

Ogólny brak zaufania do ludzi, związany z przekonaniem o konieczności bycia ostrożnym w relacjach z innymi dominuje we wszystkich grupach społecznych z wyjątkiem osób osiągających dochód netto powyżej 1500 zł na osobę w gospodarstwie domowym. W tej grupie połowa badanych (51%) uważa, że większości ludzi można ufać. Najbardziej nieufni w stosunku do innych są robotnicy niewykwalifikowani (89% z nich twierdzi, że w relacjach z innymi trzeba być bardzo ostrożnym), osoby uzyskujące dochód *per capita* od 500 do 750 zł (84%) lub niższy – do 500 zł (82%), badani w wieku od 55 do 64 lat (80%), respondenci z wykształceniem zasadniczym zawodowym (80%), osoby źle oceniające sytuację materialną swoich gospodarstw domowych (79%), renciści (79%), mieszkańcy wsi (78%), emeryci (77%), rolnicy (77%) oraz osoby z podstawowym wykształceniem (77%).

Większa otwartość na innych wiąże się przede wszystkim z sytuacją materialną respondentów, a także ich wykształceniem, pozycją zawodową oraz wielkością miejscowości zamieszkania. Przekonanie, że większości ludzi można ufać, oprócz respondentów uzyskujących najwyższe dochody *per capita*, wyrażają przede wszystkim: kadra kierownicza

i wyżsi specjaliści (48%), średni personel, technicy (43%), osoby z wyższym wykształceniem (42%), prywatni przedsiębiorcy (37%), mieszkańcy największych miast (37%) oraz badani dobrze oceniający warunki materialne swoich gospodarstw domowych (34%). Istotnie większe zaufanie do innych ludzi cechuje mężczyzn niż kobiety (30% wobec 22%) – zob. tabele aneksowe.

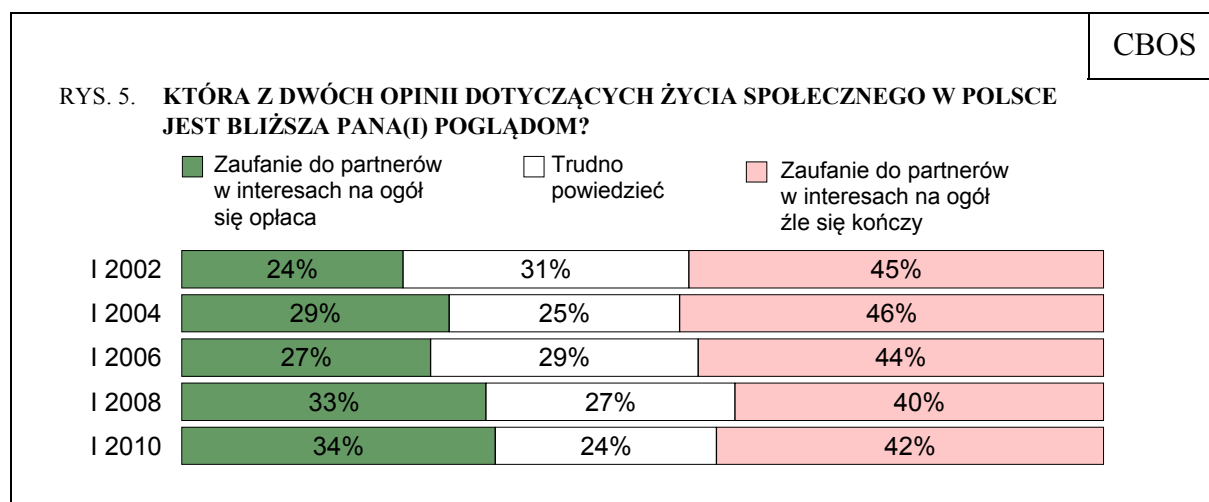
Ogólne przekonanie o potrzebie bycia ostrożnym w relacjach z innymi ludźmi (w domyśle: ludźmi spoza najbliższego kręgu) znajduje przełożenie na codzienne życie Polaków. Na pytanie o zaufanie do nieznanym, z którymi respondenci stykają się w różnych sytuacjach, twierdząco odpowiada zaledwie co trzeci z nich (34%, o 3 punkty mniej niż przed dwoma laty), z tego jednak większość (30%) sugeruje ograniczone zaufanie (odpowiedzi: „raczej mam zaufanie”). Blisko połowa badanych (46%) nie ufa nieznanym, w tym co czternasty (7%) – w sposób zdecydowany.

Deklarowane zaufanie do nieznanym dominuje nad nieufnością jedynie wśród przedstawicieli kadry kierowniczej i specjalistów wyższego szczebla (52% wobec 39%), osób uzyskujących miesięczny dochód powyżej 1500 zł *per capita* (49% wobec 37%) oraz wśród badanych z wyższym wykształceniem (41% wobec 38%). Stosunkowo silnym zaufaniem do osób spoza najbliższego kręgu charakteryzują się również respondenci w wieku od 35 do 44 lat (41% z nich ufa nieznanym), osoby pracujące na własny rachunek (40%), badani dobrze oceniający warunki materialne swoich gospodarstw domowych (40%) oraz respondenci o prawicowych poglądach politycznych (40%).

Najbardziej nieufni wobec nieznanym spotykanych w różnych sytuacjach życiowych pozostają badani nieuczestniczący w praktykach religijnych (58% z nich deklaruje brak zaufania), osoby w wieku od 18 do 24 lat (57%), średni personel, technicy (57%), robotnicy niewykwalifikowani (55%), uczniowie i studenci (55%) oraz respondenci o najniższych (poniżej 500 zł) dochodach *per capita* (54%) – zob. tabele aneksowe.

Z deklaracji Polaków wynika, że również do partnerów w interesach należy mieć ograniczone zaufanie. Zdaniem ponad dwóch piątych badanych (42%), zbyt duża ufność w tym względzie, zazwyczaj nie przynosi nic dobrego. Przekonanie, że zaufanie do partnerów w interesach na ogół jest opłacalne, wyraża obecnie co trzeci ankietowany (34%). Choć opinie na ten temat są dość stabilne – zwłaszcza w ostatnich latach – z dłuższej perspektywy widać zmianę w kierunku większej otwartości na partnerów biznesowych. Od 2002 roku odsetek osób twierdzących, że zaufanie do partnerów w interesach na ogół się opłaca, wzrósł o 10 punktów (z 24 % do 34%).

Najbardziej ufnie nastawieni do kontrahentów są prywatni przedsiębiorcy (53% z nich jest przekonanych o korzyściach płynących z zaufania do partnerów w interesach), osoby o najwyższych dochodach *per capita* (49%), uczniowie i studenci (48%), badani w wieku od 18 do 24 lat (46%), respondenci dobrze oceniający warunki materialne swoich gospodarstw domowych (46%), mieszkańcy największych miast (44%), kadra kierownicza i specjaliści wyższego szczebla (44%) oraz osoby z wyższym wykształceniem (43%) – zob. tabele aneksowe.

ZAUFIANIE DO INSTYTUCJI ŻYCIA PUBLICZNEGO

Pomimo dość powszechnego przekonania, że w stosunkach z innymi ludźmi należy być ostrożnym, oraz istotnie ograniczonego zaufania Polaków do osób nieznanymi, spotykanych w różnych sytuacjach, a także do partnerów w interesach, zaufanie w sferze publicznej jest wciąż – jak się wydaje – dość wysokie, jednak istotnie niższe niż jeszcze dwa lata temu. Na dwadzieścia trzy instytucje, oceniane pod względem zaufania, w siedmiu przypadkach dominuje obecnie nieufność, podczas gdy w 2008 roku sytuacja ta dotyczyła wyłącznie trzech instytucji.

Szczególnie dużym zaufaniem społecznym Polaków cieszą się niezmiennie organizacje charytatywne. Zdecydowana większość badanych ufa Wielkiej Orkiestrze Świątecznej Pomocy (88%), Caritasowi (82%) i PCK (78%). Inne instytucje publiczne, które są przez Polaków darzone stosunkowo dużym zaufaniem, to Kościół rzymskokatolicki (ufa mu 78% ankietowanych), wojsko (76%), harcerstwo (68%), policja (63%), Unia Europejska (60%), ONZ (60%) oraz NATO (59%). Ponad połowa badanych ma zaufanie do władz lokalnych swojego miasta/gminy (55%), a także do Rzecznika Praw Obywatelskich (55%) oraz Instytutu Pamięci Narodowej (51%). Nieco mniejsze zaufanie społeczne wzbudzają: telewizja (47%), sądy (44%) i urzędnicy administracji publicznej (42%).

Znacznie gorzej jest z pozostałymi instytucjami ocenianymi pod względem zaufania. Tylko mniej więcej co trzeci ankietowany ufa gazetom (37%), Kościołom innym niż rzymskokatolicki (36%), dużym korporacjom (35%) oraz rządowi (31%). Jedna czwarta respondentów (26%) ma zaufanie do związków zawodowych, a jedynie co piąty (21%) ufa polskiemu parlamentowi. Najmniejszym zaufaniem Polacy darzą partie polityczne – ufa im zaledwie 14% badanych.

Obok partii politycznych, do których nieufność ponad pięciokrotnie dominuje nad zaufaniem (76% wobec 14%), stosunkowo największą nieufność Polaków budzą Sejm i Senat (nie ufa im 68% badanych), rząd (60%), gazety (52%), urzędnicy administracji publicznej (47%), sądy (45%), telewizja (44%) oraz związki zawodowe (40%).

Tabela 3

Instytucje	Czy, ogólnie rzecz biorąc, ma Pan(i) zaufanie czy też nie ma Pan(i) zaufania do wymienionych instytucji?						
	Zdecydowanie mam zaufanie	Raczej mam zaufanie	Zaufanie - ogółem	Raczej nie mam zaufania	Zdecydowanie nie mam zaufania	Brak zaufania - ogółem	Trudno powiedzieć
	w procentach						
Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy	46	42	88	6	2	8	4
Caritas	30	52	82	9	3	12	6
PCK	18	60	78	8	2	10	12
Kościół rzymskokatolicki	30	48	78	12	6	18	4
Wojsko	20	56	76	10	3	13	11
Harcerstwo	14	54	68	7	2	9	23
Policja	8	55	63	22	7	29	8
Unia Europejska	9	51	60	18	5	23	17
ONZ	10	50	60	14	4	18	22
NATO	9	50	59	16	4	20	21
Władze lokalne miasta/gminy	7	48	55	25	9	34	11
Rzecznik Praw Obywatelskich	10	45	55	15	6	21	24
IPN	11	40	51	19	9	28	21
Telewizja	4	43	47	36	8	44	9
Sądy	7	37	44	32	13	45	11
Urzednicy administracji publicznej	3	39	42	34	13	47	11
Gazety	3	34	37	41	11	52	11
Kościóły innych wyznań	6	30	36	25	9	34	30
Duże przedsiębiorstwa	3	32	35	28	7	35	30
Rząd	2	29	31	43	17	60	9
Związki zawodowe	4	22	26	29	11	40	34
Sejm i Senat	2	19	21	47	21	68	11
Partie polityczne	1	13	14	49	27	76	10

W porównaniu z sytuacją z 2008 roku na zaufaniu społecznym minimalnie zyskały jedynie Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy (wzrost o 3 punkty procentowe), Caritas (wzrost o 2 punkty) oraz Kościoły innych wyznań niż katolicki (wzrost o 2 punkty). Pozostałe instytucje budzą obecnie mniejsze zaufanie Polaków niż dwa lata temu. Najbardziej niekorzystne zmiany w tym względzie zaszły w przypadku rządu (spadek zaufania o 25 punktów), telewizji (spadek o 20 punktów), parlamentu (spadek o 18 punktów), gazet (spadek

o 17 punktów), sądów (spadek o 15 punktów), partii politycznych (spadek o 14 punktów), a także Unii Europejskiej, władz lokalnych oraz związków zawodowych (spadki po 13 punktów).

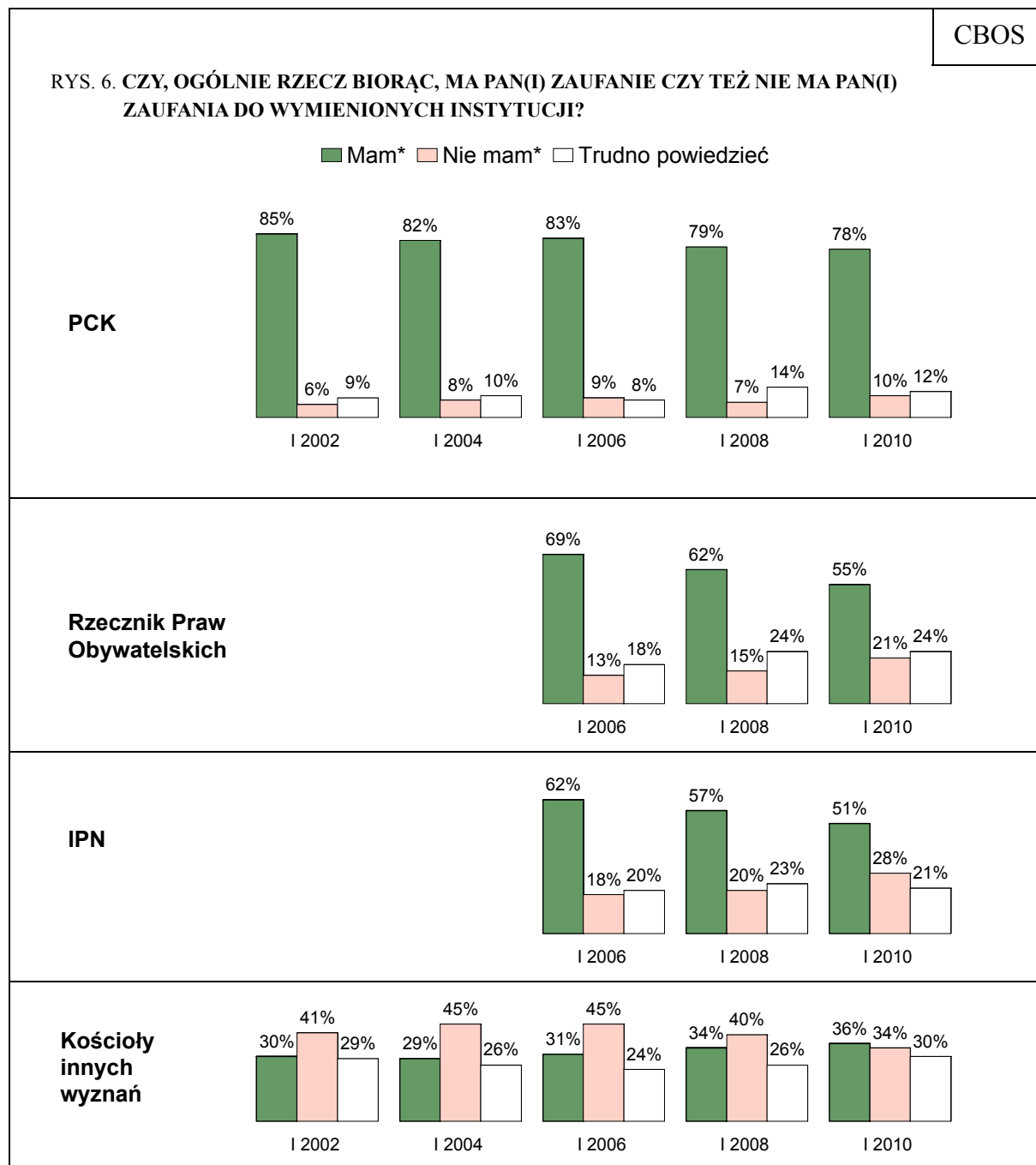
Tabela 4

Instytucje	Czy, ogólnie rzecz biorąc, ma Pan(i) zaufanie czy też nie ma Pan(i) zaufania do wymienionych instytucji?														
	I 2002			I 2004			I 2006			I 2008			I 2010		
	Tak	Nie	Tp.	Tak	Nie	Tp.	Tak	Nie	Tp.	Tak	Nie	Tp.	Tak	Nie	Tp.
	w procentach														
Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy	89	8	3	86	9	5	87	9	4	85	6	9	88	8	4
Caritas	85	9	6	84	10	7	83	10	7	80	10	10	82	12	6
PCK	85	6	9	82	8	10	83	9	8	79	7	14	78	10	12
Kościół rzymskokatolicki	76	21	3	75	21	4	81	17	2	79	17	4	78	18	4
Wojsko	76	16	8	76	16	8	76	17	7	84	10	6	76	13	11
Harcerstwo	74	8	18	75	7	18	75	9	16	69	8	23	68	9	23
Policja	62	30	8	56	36	8	59	34	7	75	19	6	63	29	8
Unia Europejska	49	30	21	46	34	19	62	24	14	73	12	15	60	23	17
ONZ	63	15	21	62	16	22	65	17	18	69	9	22	60	18	22
NATO	63	18	19	59	21	20	63	19	18	68	11	21	59	20	21
Władze lokalne miasta/gminy	43	41	17	53	34	13	56	33	11	68	23	9	55	34	11
Rzecznik Praw Obywatelskich	-	-	-	-	-	-	69	13	18	62	15	24	55	21	24
IPN	-	-	-	-	-	-	62	18	20	57	20	23	51	28	21
Telewizja	57	34	9	54	37	9	55	36	9	67	25	8	47	44	9
Sądy	40	49	11	31	60	8	39	51	10	59	29	12	44	45	11
Urzednicy administracji publicznej	31	52	17	33	54	14	38	50	12	53	33	14	42	47	11
Gazety	47	43	10	47	43	11	48	42	10	54	35	11	37	52	11
Kościóły innych wyznań	30	41	29	29	45	26	31	45	24	34	40	26	36	34	30
Duże przedsiębiorstwa	27	43	30	35	37	28	32	43	25	42	26	32	35	35	30
Rząd	42	45	13	21	68	11	47	40	13	56	32	13	31	60	9
Związki zawodowe	22	41	37	31	40	30	32	37	31	39	27	34	26	40	34
Sejm i Senat	28	54	18	21	67	12	30	54	16	39	44	17	21	68	11
Partie polityczne	15	65	19	13	72	15	24	61	15	28	54	18	14	76	10

* Połączone odsetki odpowiedzi *zdecydowanie i raczej*. Zaznaczono odsetki wskazujące na przewagę deklaracji wyrażających zaufanie lub nieufność

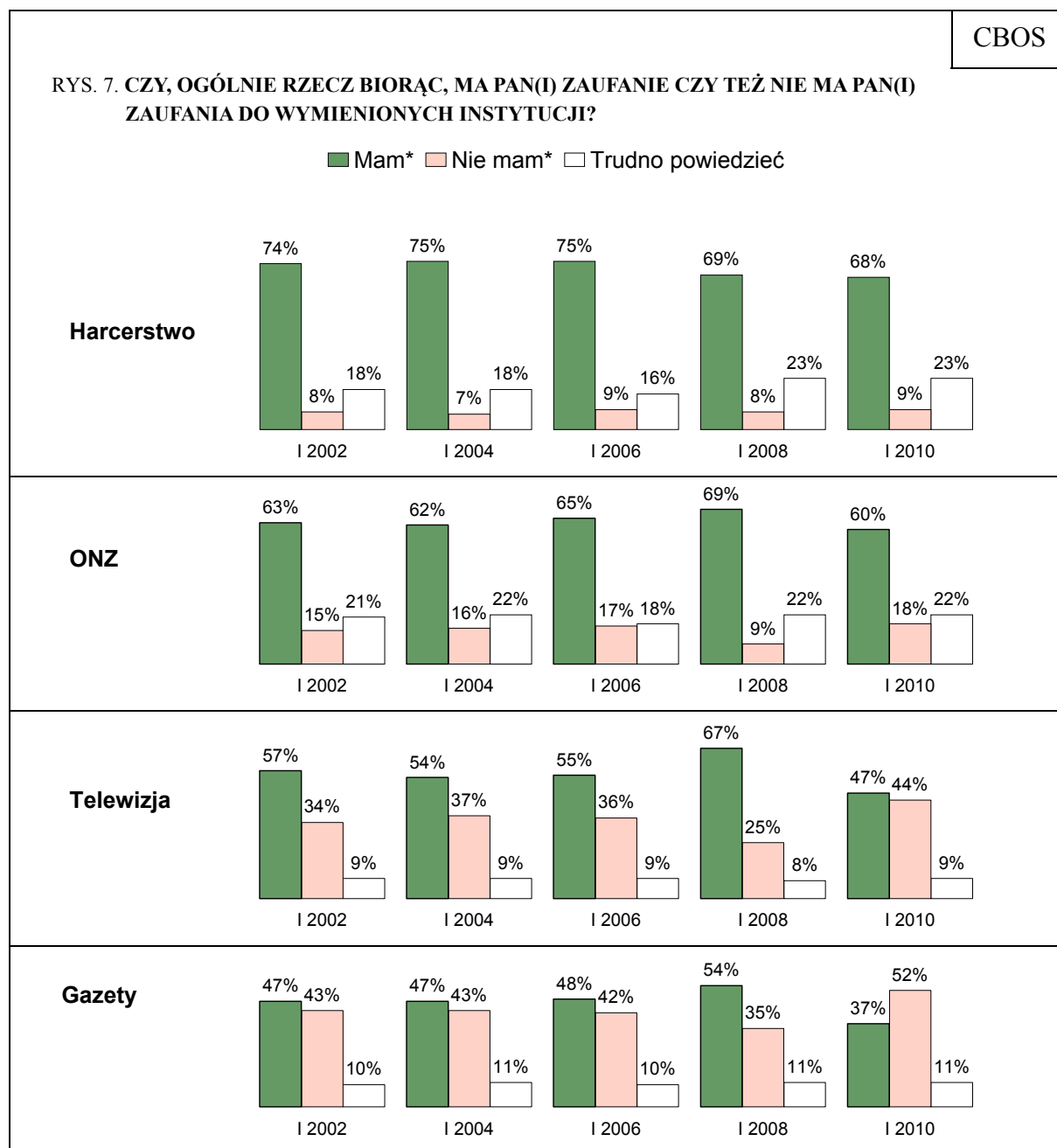
Z dłuższej perspektywy widać jednak, że w przypadku większości instytucji deklarowane zaufanie podlega, co najwyżej, okresowym wahaniom. Trudno mówić o jednokierunkowych trendach w tym zakresie. Jedyne zaobserwowane prawidłowości

dotyczą nieznacznego, choć od kilku lat w miarę systematycznego spadku zaufania do Polskiego Czerwonego Krzyża, Rzecznika Praw Obywatelskich i Instytutu Pamięci Narodowej oraz stopniowego wzrostu zaufania do Kościołów innych niż katolicki.

Brak systematycznych jednokierunkowych trendów nie zmienia jednak faktu, że obok Polskiego Czerwonego Krzyża, Rzecznika Praw Obywatelskich i Instytutu Pamięci Narodowej poziom zaufania do takich instytucji jak: harcerstwo, telewizja, gazety oraz

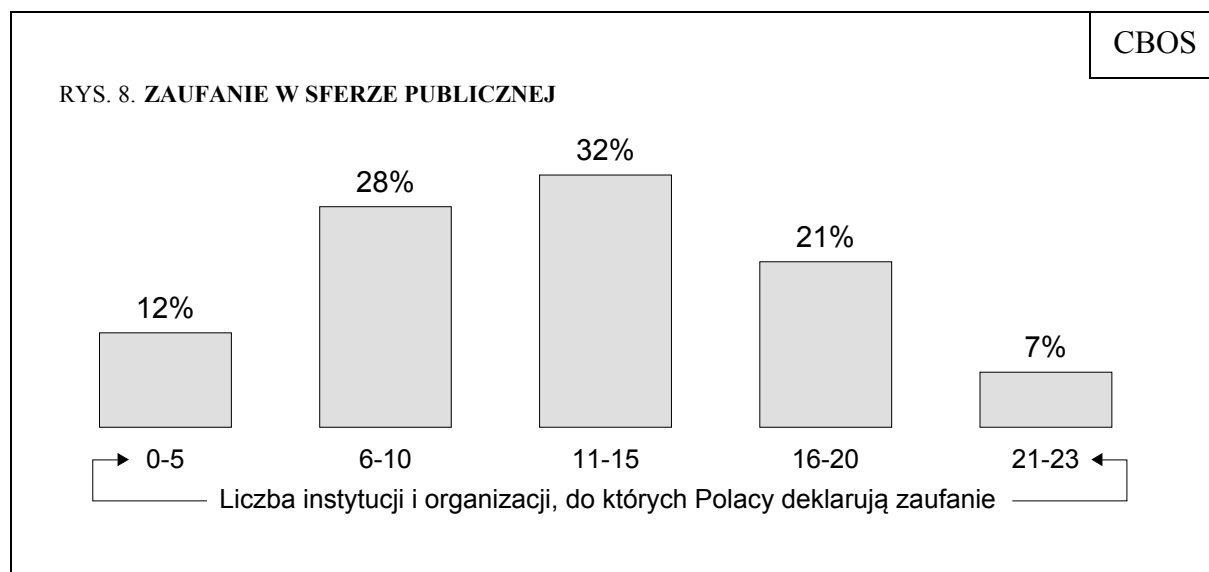
Organizacja Narodów Zjednoczonych jest obecnie również najniższy od początku monitoringu, a wyrażana do nich nieufność – najwyższa.

* Połączone odsetki odpowiedzi *zdecydowanie i raczej*

Sumaryczny wskaźnik zaufania w sferze publicznej wskazuje, że Polacy „połowicznie” ufają różnego rodzaju instytucjom i organizacjom funkcjonującym w społeczeństwie. Średnie zaufanie mierzone na skali od 0 do 23 dla ogółu Polaków wyniosło bowiem 12,08. Na dwadzieścia trzy podmioty o charakterze bardziej lub mniej sformalizowanych instytucji lub organizacji, które złożyły się na wymiar publiczny, zaufanie

do wszystkich zadeklarowało jedynie trzech na stu ankietowanych (3%). Co ósmy badany (12%) ma zaufanie do co najwyżej pięciu z przedstawionych instytucji, w tym co setny (1%) nie ufa żadnej. Nieco ponad jedna czwarta respondentów (28%) – zgodnie z deklaracjami – ma zaufanie do około 6–10 instytucji, a jedna trzecia (32%) pozytywnie pod tym względem ocenia od 11 do 15 podmiotów. Zaufanie do więcej niż 15 instytucji wyraża tylko nieco więcej niż co czwarty ankietowany (28%).

Z analizy średnich wynika, że stosunkowo najwyższe zaufanie w sferze publicznej wykazują badani osiągający dochód powyżej 1500 zł na osobę w gospodarstwie domowym (ich średnia wynosi 14,24); pracownicy administracyjno-biurowi (14,11); mieszkańcy miast liczących od 100 do 500 tys. ludności (13,82); badani w wieku od 18 do 24 lat (13,32); uczniowie i studenci (13,31); kadra kierownicza i wyżsi specjaliści (13,27); osoby o prawicowych poglądach politycznych (13,25), respondenci dobrze oceniający kondycję materialną swoich rodzin (13,21); badani z wyższym wykształceniem (13,09) oraz osoby pracujące na własny rachunek (13,09).

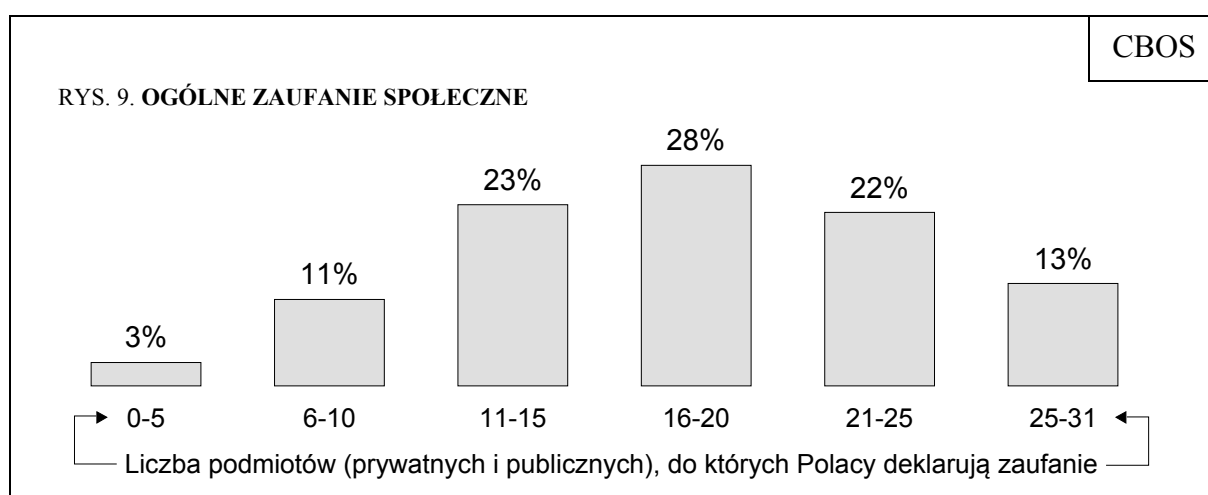
Stosunkowo najbardziej ograniczonym zaufaniem do instytucji życia publicznego charakteryzują się badani krytycznie wypowiadający się o sytuacji materialnej swoich gospodarstw domowych (ich średnia wynosi 10,11); osoby nieuczestniczące w praktykach religijnych (10,19); respondenci o niesprecyzowanych poglądach politycznych (10,27); bezrobotni (10,28); rolnicy (10,43); mieszkańcy największych miast (11,01); renciści (11,08) oraz osoby o najniższych dochodach *per capita* (11,13).

Tabela 5

Cechy społeczno-demograficzne	Średni wskaźnik zaufania w sferze publicznej mierzony na skali 0–23	Odchylenie standardowe
	Ogółem	12,08
Płeć		
Mężczyźni	12,33	5,36
Kobiety	11,86	5,47
Wiek		
Od 18 do 24 lat	13,32	5,26
25 – 34	11,97	5,31
35 – 44	12,39	5,55
45 – 54	11,44	5,78
55 – 64	11,46	5,28
65 lat i więcej	12,25	5,19
Miejsce zamieszkania		
Wieś	11,36	5,37
Miasto do 20 tys.	12,25	5,03
20 – 100 tys.	12,70	5,77
101 – 500 tys.	13,82	5,50
501 tys. i więcej mieszkańców	11,01	4,76
Wykształcenie		
Podstawowe	11,29	5,53
Zasadnicze zawodowe	11,25	5,54
Średnie	12,86	5,23
Wyższe	13,09	5,05
Grupa społeczno-zawodowa (pracujący)		
Kadra kierownicza, specjaliści z wyższym wykształceniem	13,27	5,06
Średni personel, technicy	12,08	5,49
Pracownicy administracyjno-biurowi	14,11	5,52
Pracownicy usług	12,65	5,78
Robotnicy wykwalifikowani	11,84	5,66
Robotnicy niewykwalifikowani	11,39	5,96
Rolnicy	10,43	4,64
Pracujący na własny rachunek	13,09	4,43
Bierni zawodowo		
Renciści	11,08	5,70
Emeryci	12,09	5,19
Uczniowie i studenci	13,31	5,11
Bezrobotni	10,28	5,59
Dochody na jedną osobę w gospodarstwie domowym		
Do 500 zł	11,13	5,23
501 – 750 zł	11,94	5,14
751 – 1000 zł	12,49	5,27
1001 – 1500 zł	13,08	5,57
Powyżej 1500 zł	14,24	5,05
Ocena warunków materialnych gospodarstwa domowego		
Złe	10,11	4,90
Średnie	11,66	5,55
Dobre	13,21	5,20
Uczestnictwo w praktykach religijnych		
Kilka razy w tygodniu	11,31	4,93
Raz w tygodniu	12,75	5,34
1–2 razy w miesiącu	11,98	5,77
Kilka razy w roku	11,84	5,70
W ogóle nie uczestniczy	10,19	4,48
Poglądy polityczne		
Lewica	12,21	5,20
Centrum	12,06	5,34
Prawica	13,25	5,25
Trudno powiedzieć	10,27	5,48

OGÓLNE ZAUFANIE SPOŁECZNE

Sumaryczny wskaźnik zaufania w sferze prywatnej i publicznej łącznie wskazuje na umiarkowaną otwartość Polaków na różnego rodzaju instytucje oraz na innych ludzi. Średni poziom zaufania społecznego mierzonego na skali od 0 do 31 (suma podmiotów prywatnych i publicznych) wyniósł 17,66. Ponad jedna trzecia badanych (37%) ufa mniej niż połowie przedstawionych podmiotów, z czego co siódmy (14%) ma zaufanie do co najwyżej dziesięciu z nich. Tylko co ósmy dorosły Polak (13%) ufa więcej niż dwudziestu pięciu podmiotom na trzydzieści jeden ocenianych.

Z analizy średnich wynika, że – podobnie jak w przypadku zaufania w sferze prywatnej i publicznej – poziom ogólnego zaufania społecznego jest zróżnicowany przede wszystkim ze względu na sytuację materialną Polaków, ich status zawodowy oraz wykształcenie, a poniekąd również ze względu na poglądy polityczne, religijność, wielkość miejsca zamieszkania oraz wiek – patrz tabela 6.

Tabela 6

Cechy społeczno-demograficzne	Średni wskaźnik zaufania społecznego mierzony na skali 0–31	Odchylenie standardowe
	Ogółem	
Płeć	17,66	6,51
Mężczyźni	18,04	6,42
Kobiety	17,32	6,57
Wiek		
Od 18 do 24 lat	18,99	5,90
25 – 34	17,60	6,42
35 – 44	18,25	6,72
45 – 54	17,03	7,15
55 – 64	16,73	6,57
65 lat i więcej	17,75	5,98
Miejsce zamieszkania		
Wieś	17,06	6,38
Miasto do 20 tys.	17,83	6,10
20 – 100 tys.	18,27	6,97
101 – 500 tys.	19,38	6,63
501 tys. i więcej mieszkańców	16,29	5,98
Wykształcenie		
Podstawowe	16,55	6,56
Zasadnicze zawodowe	16,61	6,76
Średnie	18,69	6,23
Wyższe	19,00	6,03
Grupa społeczno-zawodowa (pracujący)		
Kadra kierownicza, specjaliści z wyższym wykształceniem	19,36	6,34
Średni personel, technicy	17,83	6,64
Pracownicy administracyjno-biurowi	19,93	6,57
Pracownicy usług	18,74	6,85
Robotnicy wykwalifikowani	17,66	6,84
Robotnicy niewykwalifikowani	16,90	7,47
Rolnicy	16,29	5,79
Pracujący na własny rachunek	19,47	5,18
Bierni zawodowo		
Renciści	15,99	6,96
Emeryci	17,51	6,04
Uczniowie i studenci	18,83	5,68
Bezrobotni	14,90	6,61
Dochody na jedną osobę w gospodarstwie domowym		
Do 500 zł	16,41	6,38
501 – 750 zł	17,75	6,24
751 – 1000 zł	18,03	6,28
1001 – 1500 zł	18,85	6,58
Powyżej 1500 zł	20,35	6,07
Ocena warunków materialnych gospodarstwa domowego		
Złe	14,91	6,19
Średnie	17,13	6,61
Dobre	19,16	6,11
Uczestnictwo w praktykach religijnych		
Kilka razy w tygodniu	17,09	5,94
Raz w tygodniu	18,76	6,20
1–2 razy w miesiącu	17,35	6,93
Kilka razy w roku	17,05	7,03
W ogóle nie uczestniczy	14,73	5,45
Poglądy polityczne		
Lewica	17,77	6,32
Centrum	17,79	6,28
Prawica	19,11	6,36
Trudno powiedzieć	15,16	6,52

UDZIAŁ W SPOŁECZEŃSTWIE OBYWATELSKIM A ZAUFANIE

Jak się okazuje, zaangażowanie obywatelskie nie pozostaje bez związku z deklarowanym poziomem zaufania czy to w sferze prywatnej, czy publicznej. Osoby, które w 2009 roku w jakiś – przynajmniej jeden – sposób wspomagały potrzebujących poprzez pomoc rzeczową, finansową, nakład własnej pracy, działalność w ramach wolontariatu lub zaangażowanie na rzecz lokalnej społeczności, stosunkowo częściej niż nieangażujący się w działalność dobroczynną ufają swojej bliższej i dalszej rodzinie, znajomym, współpracownikom oraz lokalnym społecznikom.

Tabela 7

Podmioty zaufania w sferze prywatnej	Średnie zaufanie na skali 1–5 wśród:		
	osób angażujących się w działalność dobroczynną*	osób niezaangażowanych w działalność dobroczynną*	Ogółu badanych
Najbliższa rodzina (rodzice, dzieci, małżonkowie)	4,77	4,61	4,71
Dalsza rodzina	4,15	4,04	4,11
Znajomi	4,12	3,94	4,05
Współpracownicy	3,84	3,63	3,76
Sąsiedzi	3,69	3,69	3,69
Proboszcz lokalnej parafii	3,66	3,62	3,65
Osoby pracujące społecznie w miejscu zamieszkania	3,67	3,41	3,57

* Na podstawie ogólnego wskaźnika dobroczynności (zob. komunikat CBOS „Dobroczynność w Polsce”, op. cit., s. 6–8)

Jeżeli chodzi o sferę publiczną, badani angażujący się w działalność dobroczynną częściej niż pozostali deklarują zaufanie do organizacji charytatywnych typu PCK, Caritas czy Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy, istotnie częściej też ufają organizacjom międzynarodowym, takim jak ONZ, NATO czy Unia Europejska. Cechuje ich ponadto nieco wyższe niż przeciętnie zaufanie do policji, harcerstwa, sądów, Rzecznika Praw Obywatelskich, Kościołów innych wyznań oraz władz lokalnych. Nieco rzadziej natomiast niż pozostali skłonni są ufać gazetom oraz związkom zawodowym.

Tabela 8

Podmioty zaufania w sferze publicznej	Średnie zaufanie na skali 1–5 wśród:		
	osób angażujących się w działalność dobroczynną*	osób niezaangażowanych w działalność dobroczynną*	Ogółu badanych
Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy	4,30	4,10	4,23
Caritas	4,06	3,83	3,97
Kościół rzymskokatolicki	3,84	3,85	3,84
PCK	3,94	3,67	3,84
Wojsko	3,81	3,79	3,80
Harcerstwo	3,81	3,59	3,73
ONZ	3,61	3,28	3,49
NATO	3,55	3,27	3,45
Unia Europejska	3,50	3,25	3,41
Rzecznik Praw Obywatelskich	3,45	3,27	3,39
Policja	3,44	3,19	3,34
IPN	3,27	3,23	3,26
Władze lokalne miasta/gminy	3,23	3,13	3,19
Telewizja	2,98	3,03	3,00
Kościóły innych wyznań	3,02	2,91	2,98
Duże przedsiębiorstwa	3,01	2,88	2,96
Sądy	3,01	2,82	2,93
Urzednicy administracji publicznej	2,92	2,78	2,87
Związki zawodowe	2,77	2,83	2,79
Gazety	2,74	2,82	2,77
Rząd	2,60	2,51	2,57
Sejm i Senat	2,35	2,31	2,33
Partie polityczne	2,15	2,14	2,14

* Na podstawie ogólnego wskaźnika dobroczynności (zob. komunikat CBOS „Dobroczynność w Polsce”, op. cit., s. 6–8)

Średnie sumaryczne wskaźniki ogólnego zaufania społecznego, a także zaufania w sferze prywatnej i publicznej potwierdzają, że respondenci w jakiś sposób pomagający innym ludziom cechują się większą niż pozostali otwartością na osoby ze swojego najbliższego kręgu, w większym stopniu ufają też instytucjom i organizacjom działającym w sferze publicznej.

Tabela 9

Wskaźnik zaufania:	Średnie dla:		
	osób angażujących się w działalność dobroczynną*	osób niezaangażowanych w działalność dobroczynną*	Ogółu badanych
– w sferze prywatnej (skala 0–8)	5,73	5,32	5,58
– w sferze publicznej (skala 0–23)	12,68	11,08	12,08
– ogólny (skala 0–31)	18,41	16,40	17,66

* Na podstawie ogólnego wskaźnika dobroczynności (zob. komunikat CBOS „Dobroczynność w Polsce”, op. cit., s. 6–8)

Również zaangażowanie społeczne obywateli – czy to indywidualne, czy też w ramach organizacji obywatelskich – ma wpływ na zróżnicowanie poziomu ich społecznego zaufania. Badani w jakiś sposób pracujący społecznie częściej niż ci, którzy nie wykazują takiej aktywności, ufają lokalnym społecznikom, swoim znajomym, współpracownikom, proboszczowi oraz najbliższej rodzinie.

Tabela 10

Podmioty zaufania	Średnie zaufanie na skali 1–5 wśród:		
	osób angażujących się społecznie (indywidualnie lub w ramach organizacji)*	osób niezaangażowanych w pracę społeczną*	Ogółu badanych
Najbliższa rodzina (rodzice, dzieci, małżonkowie)	4,76	4,68	4,71
Dalsza rodzina	4,13	4,10	4,11
Sąsiedzi	3,72	3,67	3,69
Współpracownicy	3,83	3,72	3,76
Znajomi	4,15	4,00	4,05
Proboszcz lokalnej parafii	3,71	3,61	3,65
Osoby pracujące społecznie w miejscu zamieszkania	3,76	3,47	3,57

* Na podstawie zbiorczego wskaźnika zaangażowania w pracę społeczną (zob. komunikat CBOS „Aktywność Polaków w organizacjach obywatelskich w latach 1998–2010, op. cit., s. 10–13)

W sferze publicznej społecznicy częściej niż pozostali ankietowani deklarują zaufanie m.in. do PCK, harcerstwa, ONZ, Caritasu, Rzecznika Praw Obywatelskich, policji, sądów, związków zawodowych, NATO, Kościołów innych wyznań oraz władz lokalnych miasta lub gminy. Nieco częściej ufają też Kościołowi rzymskokatolickiemu, dużym przedsiębiorstwom, urzędnikom administracji publicznej, gazetom oraz Instytutowi Pamięci Narodowej.

Tabela 11

Podmioty zaufania	Średnie zaufanie na skali 1–5 wśród:		
	osób angażujących się społecznie (indywidualnie lub w ramach organizacji)*	osób niezaangażowanych w działalność społeczną*	Ogółu badanych
Kościół rzymskokatolicki	3,89	3,81	3,84
Kościół innych wyznań	3,07	2,93	2,98
Wojsko	3,77	3,82	3,80
Sądy	3,04	2,87	2,93
Gazety	2,81	2,75	2,77
Telewizja	3,00	3,00	3,00
Związki zawodowe	2,89	2,73	2,79
Policja	3,45	3,28	3,34
Rząd	2,56	2,57	2,57
Partie polityczne	2,15	2,14	2,14
Sejm i Senat	2,36	2,32	2,33
Urzednicy administracji publicznej	2,91	2,84	2,87
Duże przedsiębiorstwa	3,01	2,93	2,96
Władze lokalne miasta/gminy	3,26	3,15	3,19
Unia Europejska	3,43	3,39	3,41
NATO	3,54	3,39	3,45
ONZ	3,62	3,41	3,49
PCK	3,98	3,76	3,84
Harcerstwo	3,86	3,65	3,73
Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy	4,22	4,23	4,23
Caritas	4,10	3,90	3,97
IPN	3,29	3,24	3,26
Rzecznik Praw Obywatelskich	3,50	3,32	3,39

* Na podstawie zbiorczego wskaźnika zaangażowania w pracę społeczną (zob. komunikat CBOS „Aktywność Polaków w organizacjach obywatelskich w latach 1998–2010, op. cit., s. 10–13)

Ogólnie rzecz biorąc, sumaryczne wskaźniki zaufania w sferze prywatnej, publicznej oraz ogólnego zaufania społecznego są stosunkowo wyższe w przypadku osób działających społecznie niż tych respondentów, którzy w żadnego rodzaju pracę społeczną się nie angażują.

Tabela 12

Wskaźnik zaufania:	Średnie dla:		
	osób angażujących się społecznie (indywidualnie lub w ramach organizacji)*	osób niezaangażowanych w pracę społeczną*	Ogółu badanych
– w sferze prywatnej (skala 0–8)	5,81	5,44	5,58
– w sferze publicznej (skala 0–23)	12,73	11,71	12,08
– ogólny (skala 0–31)	18,55	17,15	17,66

* Na podstawie zbiorczego wskaźnika zaangażowania w pracę społeczną (zob. komunikat CBOS „Aktywność Polaków w organizacjach obywatelskich w latach 1998–2010, op. cit., s. 10–13)

Poziom społeczny zaufania najbardziej koreluje ze stopniem deklarowanej gotowości do współpracy⁵, a w nieco mniejszym stopniu również z zakresem zaangażowania respondentów w ogólną działalność o charakterze dobroczynnym oraz w niesienie potrzebującym pomocy rzeczowej lub finansowej. Im respondenci częściej wykazują prospołeczne predyspozycje oraz im chętniej angażują się w różne formy pomocy potrzebującym, tym większą cechują się otwartością na innych ludzi oraz na różnego rodzaju instytucje działające w społeczeństwie. Trudno jednak przesądzić o kierunku tych zależności, a więc czy to raczej społeczne zaangażowanie wpływa na zwiększony poziom zaufania, czy też większa otwartość w sferze prywatnej i publicznej sprzyja podejmowaniu działań na rzecz własnej społeczności oraz osób potrzebujących.

Liczba organizacji obywatelskich, w których działalność angażują się Polacy, ma jedynie nieznaczny związek z ich zaufaniem w sferze prywatnej, a przez to w niewielkim stopniu wpływa również na ogólny poziom zaufania.

Tabela 13. Współczynniki korelacji r Pearsona

Poziom zaufania:	Zaangażowanie w pomoc charytatywną	Dobroczynność	Zaangażowanie w działalność organizacji obywatelskich	Gotowość do współpracy
– w sferze prywatnej	0,123**	0,138**	0,082*	0,196**
– w sferze publicznej	0,131**	0,148**	0,060	0,162**
– ogólny	0,144**	0,162**	0,074*	0,190**

* Zależności istotne na poziomie 0,05

** Zależności istotne na poziomie 0,01

Mimo ogólnego przekonania, że w stosunkach z innymi trzeba być bardzo ostrożnym (uważa tak blisko trzy czwarte badanych), Polacy niezmiennie cechują się wysokim zaufaniem do osób ze swojego najbliższego kręgu, zwłaszcza do swojej najbliższej rodziny, a także do znajomych i dalszych krewnych. Gorzej jest z otwartością na nieznanym spotykanych w różnych sytuacjach – zaufanie do nich deklaruje zaledwie jedna trzecia ankietowanych. Również tylko co trzeci Polak jest przekonany o korzyściach płynących

⁵ W przygotowaniu komunikatu na ten temat.

z zaufania do partnerów biznesowych. Wprawdzie nieco lepiej jest z zaufaniem w sferze instytucjonalnej, jednak i w tym względzie od 2008 roku nastąpiło istotne pogorszenie. Wyraźnie zmniejszył się odsetek osób ufających rządowi, parlamentowi, partiom politycznym, władzom lokalnym, a także telewizji, gazetom, związkom zawodowym oraz Unii Europejskiej.

Ograniczone zaufanie społeczne może stanowić znaczący hamulec w rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w Polsce, okazuje się bowiem, że istotna jest zależność między zaufaniem a zaangażowaniem społecznym. Badani w jakiś sposób pomagający innym ludziom oraz angażujący się – indywidualnie lub w ramach organizacji obywatelskich – w działalność społeczną, cechują się większą niż pozostali otwartością na osoby z własnego kręgu, w większym stopniu ufają także instytucjom i organizacjom działającym w sferze publicznej.

W związku z tym natomiast, że otwartość na innych ludzi i zaufanie do instytucji działających w sferze publicznej w największym stopniu wiążą się z poziomem materialnym respondentów – wydaje się, iż podstawową barierą rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w Polsce jest poziom zamożności obywateli. Polacy w dalszym ciągu skupiają się raczej na zapewnieniu odpowiednich warunków bytowych sobie i swoim rodzinom niż na kształtowaniu lokalnego środowiska i niesieniu pomocy innym.

Opracował
Rafał BOGUSZEWSKI